

LA DESAPARICIÓ DEL CASAL DE CAN MATZARA (INCA, MALLORCA) I LA INTERVENCIÓ DE LA COMISSIÓ PROVINCIAL DE MONUMENTS DE LES BALEARS¹

FRANCESCA TUGORES TRUYOL

Fig. 1. Fotografia de Can Matzara, 1915. © Arxiu Salvany. Biblioteca de Catalunya

Aquesta comunicació és fruit de diverses troballes documentals fetes en paral·lel, que tenen com a resultat el coneixement del casal de Can Matzara d'Inca, el procés de protecció de què va ser objecte, el seu enderrocament i el trasllat a Palma de les peces llavorades del portal, on actualment les hem pogut localitzar.

Cal dir en primer lloc que aquest no és un dels casals freqüentment citats en parlar de pèrdues arquitectòniques i patrimonials de la ciutat, però en canvi constitueix un immoble destacable per la seva tipologia i sobretot per la qualitat del treball escultòric dels relleus protorenaixentistes del seu portal exterior, retrobats a Palma a partir d'aquest treball i en certa manera "recuperats", encara que sigui lluny de la seva ubicació original.

¹ Vull agrair a Rosario Alomar l'accés a Can Alomar de Palma per a la identificació de les restes traslladades. A Josep Antoni Troya i argarida Grau, les facilitats d'accés a la informació històrica del Registre de la Propietat; i a Gabriel i Miquel Pieras, les informacions accessòries sobre l'immoble.

Fig.2. Plànol d'ubicació del casal.

Elaboració pròpia

Aquest casal era situat a la plaça del Mercat, núm. 12, en un solar que avui forma part del carrer de Jaume Armengol. Es tractava doncs d'un immoble fora d'alineació, fet que motivarà la seva desaparició malgrat la inaudita intervenció de la Comissió de Monuments per a la seva preservació.²

Es tracta d'una arquitectura de tipologia regional, amb dues plantes i porxos, configurada a partir d'un portal d'entrada adintel·lat amb decoracions protorenaiixentistes datables del segle XVII que s'han pogut analitzar a partir de la seva localització posterior.

El valor arquitectònic d'aquest immoble queda avalat pel fet que aparegui a dos arxius fotogràfics de Barcelona, l'Arxiu Salvany i l'Arxiu Mas, ambdós reculls iconogràfics que seleccionaven els principals elements patrimonials de l'illa i dels qual hem pogut recopilar les imatges que aquí mostrem. Però sobretot es constata el valor patrimonial d'aquest casal en tenir constància de la intervenció de la citada Comissió Provincial, que la considerava "ejemplar de típica arquitectura regional, único en la población y cuyo interés histórico y artístico no es necesario ponderar".³

El valor de Can Matzara no es limitava als elements materials, sinó que segons la mateixa Comissió "a su sabor artístico une el concurrir en la misma recuerdos históricos dignos de respeto",⁴ uns records històrics que segons Llabrés Bernal es remunten a la Guerra d'Independència, en què l'any 1810, quan les Balears s'havien convertit en l'únic lloc d'Espanya no ocupat, més o menys, per les tropes napoleòniques, en aquesta casa s'havien guardat les joies de la Verge de Montserrat.⁵ Quedaria pendent de confirmar la propietat de l'immoble en aquell moment i els suposats lligams amb el monestir de Montserrat.⁶

Les primeres notícies del seu procés de protecció les trobam a les actes de la Comissió Provincial, quan a la junta del 26 d'abril de 1928 consta que:

"enterada la Comisión que en Inca con motivo de un plan de reforma iba a ser demolida la casa sita en la plaza del Mercado de dicha ciudad, conocida por Can Matzara, se acordó atendiendo a su antigüedad y carácter, oficiar al Ayuntamiento de Inca solicitando la conservación de tan lírico edificio." ⁷

En aquest cas, tenim ressò de la resposta de l'Ajuntament d'Inca, ja que el batlle del moment s'adreça a la Comissió en una carta en la qual manifesta la seva bona voluntat de conservació, però sense cap compromís. A les actes ho transmeten com segueix:

Fig. 3. Fotografia de l'immoble on s'aprecia la seva situació enmig de l'alineació de l'actual carrer de Jaume Armengol. © Institut Amatller d'Art Hispànic. Arxiu Mas, Barcelona

2 La Comissió Provincial de Monuments de les Balears (1844-1985) ha tingut un paper fonamental en la tutela monumental a Mallorca, però les seves actuacions es caracteritzen per la irregularitat i sobretot pel centralisme, i són pocs els casos en què intervindrà fora de Palma i només dos a Inca durant tota la seva trajectòria.

3 AGCM. *Actes de la Comissió Provincial de Monuments de les Balears*, s/f, 28/06/1948.

4 AGCM. *Actes de la Comissió Provincial de Monuments de les Balears*, s/f, 28/01/1948.

5 LLABRÉS BERNAL, J. (1958-71). *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, V vols., Palma, desembre de 1812.

6 Segons el Registre de la Propietat d'Inca, la primera nota registral de l'immoble fixa la propietat en mans de Rafael Ramis Alomar l'any 1838, moment en què fa testament. Es desconeix el seu propietari anterior o si era ja seu el 1810, però cal esmentar que una filla d'aquest era monja jerònima a Inca (RP, tom 976, llibre 105, nota 28/03/1891, núm. 4615). Els altres propietaris que documenta el Registre són el fill del primer, Rafael Ramis Alos (1891), Rafael Ramis Amengual i Antonia Ana Ramis Ramis (1943), que degué ésser la darrera.

7 AGCM. *Actes de la Comissió Provincial de Monuments de les Balears*, s/f, 26/04/1928.

"Se dá por enterada la Comisión de una comunicación del Alcalde de Inca en la que manifiesta los buenos deseos que animan a la Corporación municipal de aquella ciudad para conservar la casa denominada Can Matzara, por cuya conservación se interesó la Comisión. El señor Presidente discrepa de las manifestaciones del Alcalde añadiendo que las obras a que se refiere el plan de ensanche proyectado por aquel Municipio con arreglo al cual debe derribarse el edificio citado, puede muy bien en ... por el lado contrario al mismo. Hacen uso de la palabra los señores Alomar y Bennassar⁸, añadiendo este que se comunique al Ayuntamiento, que esta comisión acudirá en contra cuando se tramite dicho plano de reformas, si no está aprobado. Así se acuerda."⁹

Després d'aquesta notícia passen vint anys sense que es tracti més el tema a la Comissió, fins que el 28 de gener de 1948 es fa ressò del nou pla de demolició:

"El Señor Presidente, manifestó que con motivo del nuevo proyecto de reforma urbana de la ciudad de Inca, parece iba a desaparecer la antigua casa conocida por Can Matzara, que a su sabor artístico une el concurrir en la misma recuerdos históricos dignos de respeto; se acordó oficiar al Ayuntamiento de dicha ciudad interesando se respete dicho inmueble así como realizar otras gestiones particulares encaminadas a dicho fin."¹⁰

El mes de juny del mateix any, es rebrà una carta del batlle:

"Se dió cuenta de haberse interesado el Sr. Alcalde de Inca la conservación del inmueble denominado Can Matzara, cuya desaparición lleva consigo la reforma urbana de dicha ciudad, ejemplar de típica arquitectura regional, único en la población y cuyo interés histórico y artístico no es necesario ponderar."¹¹

Fig. 4. Ubicació actual del portal de Can Matzara a Can Alomar de Palma

No tornen a aparèixer notícies del resultat de les gestions, ni té ressò a la Comissió de Monuments la demolició de l'edifici. No obstant això, fonts locals indiquen que aquesta es va prendre com un símbol de progrés i que fou celebrada entre els ciutadans d'Inca, en la mateixa línia ideològica de les reaccions favorables a l'enderrocament de les murades o a la regularització d'illetes de cases a Palma, succeïdes durant la segona meitat del segle XIX i primera del XX.¹²

Pel que fa al destí de les pedres llavorades, Gabriel Alomar Esteve ens conta a les seves *Memorias de un urbanista*¹³ com, a la construcció de la seva casa a Palma, sobre la murada del Mar i amb entrada en el carrer de San Alonso, utilitzà restes d'edificis antics de

8 Es refereix a Gaspar Bennassar, arquitecte municipal de Palma, i Josep Alomar, arquitecte provincial.

9 AGCM. *Actes de la Comissió Provincial de Monuments de les Balears*, s/f, 01/08/1928.

10 AGCM. *Actes de la Comissió Provincial de Monuments de les Balears*, s/f, 28/01/1948.

11 AGCM. *Actes de la Comissió Provincial de Monuments de les Balears*, s/f, 28/06/1948.

12 TUGORES, F. *Intervenció en el patrimoni arquitectònic a Mallorca (1892-1942)*, memòria d'investigació inèdita, dirigida per Catalina Cantarellas.

13 ALOMAR ESTEVE, G. *Memorias de un urbanista*, 1939-1979, pàg. 54. Palma: Miquel Font, 1986.

Fig. 5 i 6. Detall dels relleus protorenaixentistes

Fig. 7. Detall dels relleus protorenaixentistes

diferent procedència: el portal principal, “de finals de segle XVI, procedent de Can Metxara (sic)”, va ser recuperat de la casa ja enderrocada i de la qual ell va ordenar recollir les pedres ja desmuntades.

El recorregut d'aquestes pedres s'acaba en la nostra visita a Can Alomar de Palma, on podem recuperar la visió del portal en un context diferent, ara com a portal forà d'accés a l'habitatge.

Es tracta d'un portal adintellat datable del segle XVII i contextualitzat en el protorenaixement que es desenvolupa a l'illa en aquesta cronologia.¹⁴ El portal és rematat per una peça central que representa un monograma de Crist. Els capitells porten una garlanda amb una carassa al centre, rematats per un fris de fulles d'acant. A l'intradós dels brancals hi ha dos mig relleus que representen dos busts humans, que es podrien tractar, per les seves característiques físiques, d'un moro i un cristià.

Aquesta tipologia de portal té alguns paral·lels a l'illa. A Palma, en trobam de més llavorats a diferents cases senyoriales, com el desaparegut de Can Fuster de s'Estrell-Can Aiamans, dibuixat per l'Arxiduc Lluís Salvador o per Parcerisa, que l'any 1929 va ser traslladat als Estats Units per Arthur Byne i Josep Costa “Picarol”. A Inca, n'hi devia haver de menys treballats a d'altres habitatges, com els que s'han conservat en el convent de Sant Bartomeu, o a les esglésies de Sant Francesc o Sant Domingo.

14 SEBASTIÁN, S.; ALONSO, A. *Arquitectura mallorquina moderna y contemporánea*, pàg. 17. 1973.

FONTS I BIBLIOGRAFIA CITADA

AGCM: Arxiu General del Consell de Mallorca.

RP: Registre de la Propietat, Inca.

ALOMAR ESTEVE, G. *Memorias de un urbanista*, 1939-1979. Palma, Miquel Font, 1986.

HABSBURG-LORENA, L. S. *Las Baleares descritas por la palabra y el grabado*. Palma: Imprenta M. Alcover, 1954 (1882).

LLABRÉS BERNAL, J. *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, V vols. Palma: 1958-71.

MORATA, J. *La Comisión Provincial de Monumentos de las Baleares (1844-1987)*. Palma: Universitat de les Illes Balears, Fondo Documental Sección Historia del Arte, 1958-71.

PIFERRER, P; QUADRADO, J. M. España. *Sus monumentos y artes, su naturaleza e historia. Islas Baleares*. Barcelona: Est. Tipográfico - Ed. Daniel Cortezo y c., 1888.

SEBASTIÁN, S.; ALONSO, A. *Arquitectura mallorquina moderna y contemporánea*. Palma: 1973.

TUGORES, F. *Intervenció en el patrimoni arquitectònic a Mallorca (1892-1942)*. Memòria d'investigació inèdita, Universitat de les Illes Balears.